

УДК: 376-056.264.091.33

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РУЧНОГО ПРАКСИСУ В ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Ленів З. П.

кандидат педагогічних наук

Сушко О.І.

Педагогічний коледж ЛНУ імені Івана Франка

У даній статті розкрито значення формування дрібної пальцевої моторики та її вплив на розвиток психічних процесів у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. А також виокремленні особливості обстеження та розвитку ручного праксису.

В даній статті розкрито значення формування мелкої пальчикової моторики та її вплив на розвиток психічних процесів у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. А також виділені особливості обстеження та розвитку ручного праксису.

This article revealed the formation of small value digital motor and its impact on the development of mental processes in children under school age. As well as distinguishing features of the survey and development of fine motor skills of hands.

Ключові слова: діти з порушеннями мовлення, ручний праксис, дрібна моторика рук, кінетична основа рухів, кінестетична основа рухів, пальчикова гімнастика.

Ключевые слова: дети с нарушениями речи, ручной праксис, мелкая моторика, рук кинетическая база движений, кинестетическая база движений, пальчиковая гимнастика.

Key words: children with speech disorders, fine motor skills of hands, hand praxis, small motoriks of hands, kinetic base of movings, kinesthetic base of movings, fingers gymnastics.

На сьогоднішньому етапі розвитку науки та практики корекційної освіти на основі нейрофізіологічних досліджень доведено, що рівень розвитку вищих форм пізнавальної діяльності залежить від стану рухового аналізатора в цілому, а особливо від рівня сформованості диференційованих рухів кисті та пальців рук. У зв'язку з цим вважається обов'язковим здійснення заходів щодо розвитку ручного праксису в системі корекційно-розвивального навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку.

Відомо, що в дітей із мовленнєвими порушеннями спостерігаються різного ступеня прояви загальної моторної недостатності, а також відхилення в розвитку тонких диференційованих рухів пальців рук.

У повсякденному житті більшість дітей означеної категорії дошкільного й молодшого шкільного віку зазнають різноманітних труднощів при здійсненні тонких рухів рук. Більш характерні з них такі: порушення регуляції довільних рухів, недостатня координація та чіткість виконання, труднощі переключення з одного руху на інший та автоматизації нового руху, наявність супутніх рухів, хаотичність, неузгодженість.

У процесі ігрової діяльності дітям із порушеннями мовлення важко відтворювати певне положення пальців за зразком. Досвід практичної роботи показує, що інструкція з першого подання, а іноді й після багатьох повторень, майже не реалізується. Діти не володіють одночасним виконанням рухів пальців обох рук. Усі ці порушення в моторній сфері обумовлюють труднощі й у навчальній діяльності дітей (малювання, аплікація, ліплення, конструювання, письмо). Порушення тонких довільних рухів пальців і кистей рук спостерігаються в значній кількості дітей дошкільного віку з різними логопедичними нозологіями, та стають причиною шкільної дезадаптації в молодшому шкільному віці. Тому, проблема розвитку пальцевої моторики дітей із мовленнєвою патологією є актуальною.

Дослідники, які вивчали діяльність мозку, психіку дитини, підкреслюють стимулюючий вплив функції руки (М. Бернштейн, В. Бехтерев, В. Гіляровський, О. Запорожець, М. Кольцова, В. Лубовський, О. Лурія, О. Мастюкова, Л. Фоміна та ін.).

Зокрема, М. Бернштейн писав, що парадоксальним для педагогів було усвідомлення того, що при рухових діях вправляються не стільки руки, скільки мозок. Він запропонував рівневу теорію організації рухових функцій, у якій мовлення відносить до вищого рівня організації рухів. В. Бехтерев зазначав, що рухи руки тісно взаємопов'язані з мовленням і сприяють його розвитку.

В. Гіляровський убачав у затримці мовленнєвого розвитку частковий прояв загального недорозвитку моторики. А В. Лубовський вказував на теоретичне та практичне значення розкриття взаємовпливів рухового аналізатора та словесної системи.

Дослідження М. Кольцової, О. Лурії та інших нейрофізіологів свідчать про те, що у структурі розвитку

важливе значення має оцінка рухових порушень, оскільки виключна роль у розвитку вищої нервової діяльності та психічних функцій людини в цілому належить руховому аналізатору.

Праці М. Кольцової обґрунтовують положення про те, що розвиток моторної організації мовлення залежить від розвитку загальної моторики дитини. Автор наголошує, що в період підготовки дитини до активного мовлення потрібно розвивати не тільки моторику артикуляційного апарату, а й моторику пальців рук. Факти, наведені в роботах М. Кольцової, дозволяють віднести кисть руки до мовленнєвого апарату, а рухову проєкційну зону кисті руки вважати ще однією мовленнєвою зоною мозку.

О. Мастоюковою було виявлено кореляційну залежність між динамікою розвитку мовлення й моторику у дітей з церебральною патологією на всіх вікових етапах розвитку. Вона зазначає, що рухово-кінестетична стимуляція може бути одним із основних принципів логопедичної роботи з такою категорією дітей.

Так, на основі досліджень, проведених Л. Фоміною, та обстеження великої кількості дітей було виявлено, що мовленнєвий розвиток буде нормальним за умови відповідності розвитку моторики пальців рук віку дитини. Якщо розвиток пальцевої моторики відстає, то мовленнєвий розвиток також затримується, хоча загальна моторика може бути в нормі.

Такі висновки, зроблені на основі багатьох досліджень, становлять особливий інтерес у педагогічному аспекті.

Про вплив мануальних дій на розвиток мозку було відомо ще за часів Давнього Китаю. Знавці стверджували, що ігри за участю рук і пальців сприяють гармонійному розвитку тіла та розуму. У Китаї й сьогодні розповсюдженими є вправи для долонь із круглими камінцями та металевими кульками. Це пояснюється їх оздоровчим та тонізуючим впливом на організм. Такі вправи покращують пам'ять, розумові здібності дитини, усувають емоційну напругу, полегшують діяльність серцево-судинної та травної систем, розвивають координацію рухів, силу та спритність рук, підтримують життєвий тонус.

У Японії, наприклад, прийоми пальцевої гімнастики починають використовувати з дітьми раннього віку. Саме цей період активного розвитку мовлення та мислення дитини (1,5-2 роки), удосконалення самостійного ходіння з вивільненням рук для активної маніпуляційної діяльності, тобто період становлення функцій дрібної моторики рук є дуже важливим. Японськими лікарями створено методику оздоровчого впливу на руки. Вони стверджують, що пальці мають велику кількість рецепторів, які посилають імпульси в центральну нервову систему людини. На кистях рук є безліч акупунктурних крапок, при масажі яких можна впливати на внутрішні органи, які рефлексорно з ними взаємопов'язані.

За насиченістю акупунктурними зонами кисть не поступається вуху або стопі. Східні вчені встановили, що масаж великого пальця підвищує функціональну активність головного мозку, масаж вказівного пальця позитивно впливає на стан шлунка, середнього – на кишечник, безіменного – на печінку й нирки, мізинця – на серце.

У Японії широко використовують вправи для долонь і пальців із волоськими горіхами. Оздоровчий і тонізуючий вплив на організм людини має перекочування між долонями шестигранного олівця.

Таким чином, проведений короткий аналіз впливу рухової сфери на психічну дозволяє актуалізувати висновок, що розвиток моторики пальців і кистей рук безпосередньо впливає на розвиток всієї психічної сфери дитини, особливо мисленнєво-мовленнєвої.

Тому в дошкільних і спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах та групах компенсуючого типу для дітей із порушеннями мовлення система корекційно-відновлювальної роботи обов'язково повинна містити заходи з розвитку ручного праксису. А зі зростанням інклюзивних тенденцій в освіті України таку практику необхідно поширювати в усіх навчальних закладах без винятку.

Звичайно, передусім потрібно за допомогою *обстеження* моторних функцій виявити стан рухового аналізатора. Однак, діяльність рухового аналізатора є доволі складною. Вона містить такі складові як: загальна моторика, мімічна моторика, моторика артикуляційного апарату, моторику кистей і пальців рук.

Зазвичай, обстеження ручного праксису проводиться за допомогою загальноприйнятих у педагогіці методик М. Озерецького, О. Лурії та їх модифікованих варіантів. Обстежуючи стан дрібної моторики пальців рук, потрібно підбирати завдання, які дозволяють виявити сформовність таких параметрів: ізольовану роботу кожної руки, одночасне володіння пальцями обох рук, виконання вправ із заплющеними очима, якість виконання вправ, тривалість переключення з однієї вправи на іншу, роботу в різному темпі та ритмі, координацію та силу м'язів, роботу з дрібним приладдям, графічні навички.

Також для обстеження тонких рухів пальців рук, визначення якості та рівня диференційованості рухів М. Поваляєва пропонує такі завдання: стискати пальці в кулаки, загинати кожний палець по черзі то на правій, то на лівій руці, почергово з'єднувати пальці однієї руки з пальцями іншої. Для обстеження дій із предметами – викласти візерунок із мозаїки, самостійно застігнути гудзики, нанизати намистинки, креслити олівцем вертикальні палички в зошиті у лінійку, тощо.

Завдання для обстеження дрібної моторики рук дітей молодшого дошкільного віку розробили Л. Соломаха

та Н. Серебрякова. На думку цих авторів, дитина в 3-річному віці повинна вміти «нагодувати» ляльку, зліпити з глини паличку або кульку, самостійно користуватися ложкою. У 3-4 роки – заціпати гудзики, вміти правильно тримати олівець, малювати горизонтальні та вертикальні лінії, коло, складати велику мозаїку.

Л. Лопатіна пропонує досліджувати стан ручного праксису в дітей із ФФН, ЗНМ, дислалією, стертою формою дизартрії, ринолалією в процесі виконання завдань на визначення *кінестетичної основи рухів* (одночасно витягнути вказівний палець і мізинець правої, лівої руки, обох рук; одночасно витягнути вказівний та середній пальці правої, лівої руки, обох рук; покласти кисть правої, лівої руки з витягнутими пальцями перед собою, вказівний палець покласти на середній (і навпаки); з'єднати в кільце великий палець правої, лівої руки, обох рук із вказівним (середнім, безіменним, мізинцем)) та *кінетичної основи рухів* (почергове згинання та розгинання пальців правої, лівої руки, починаючи з великого, з мізинця; «пальці вітаються»; «гра на роялі», одночасна зміна положень кистей рук (одна стиснута в кулак, а інша – з розпрямленими пальцями).

Проаналізувавши результати обстеження, можна починати цілеспрямовану корекційну роботу з розвитку ручного праксису. Як відомо в більшості дітей з мовленнєвими порушеннями регулююча функція мовлення недостатньо розвинена, дітям важко запам'ятати інструкцію до завдання, а пальці дітей ще зовсім неслухняні. Тому роботу потрібно починати з розвитку загальної моторики, але обов'язково з синхронним мовленнєвим супроводом. Необхідно пропонувати дітям веселі, жартівливі тексти, пісні емоційний настрій яких дозволяє відразу мобілізувати їхню увагу. Дуже важливо, щоб зміст такого тексту «підказував» потрібний рух. Один і той самий текст бажано пропонувати дітям упродовж одного тижня, коли вивчається лексична тема. Насамперед логопед має промовляти текст чітко, повільно, інтонаційно підкреслюючи ритм, супроводжуючи слова рухами. Діти при цьому повторюють тільки рухи. При наступному показі діти виконують не тільки рухи, але й намагаються повторити слова, які запам'ятали. Необхідно зазначити, що в ігровій ситуації слова й рухи запам'ятовуються швидше й легше. Робота з розвитку дрібної моторики рук іде паралельно – це безпосередньо пальчикова гімнастика (мабуть, найцікавіший та дуже важливий вид роботи). Пальчикові ігри емоційні та захоплюючі, завжди очікувані дітьми. Саме ці вправи більш ефективні в корекційному плані: відбувається миттєва активізація діяльності кори головного мозку, формування мовленнєвих зон під впливом моментальних кінестетичних імпульсів, що йдуть від рук, а точніше, від пальців.

Спершу потрібно знайомити дітей з лівою та правою руками. Потім – учити простих маніпуляцій окремо кожним пальцем, утримуючи інші від мимовільних рухів. На початковому етапі логопед допомагає «неслухняним» пальчикам. Одночасно з цим ознайомлюємо дітей із назвами пальців. Потім пропонуємо різні прості вправи для пальців: імітація відомих побутових дій, символічне зображення предметів або дій реального оточуючого світу («Зайчик», «Будиночок», «Окуляри», «Квітка» та ін.). Коли можливість точних, довільних спрямованих рухів збільшується, діти можуть виконувати достатньо складні та різноманітні вправи.

Особливу увагу необхідно приділяти тренуванню рухів підвищеної складності, тобто таких, які у повсякденному житті наші пальці не виконують. Саме такі вправи дають видимий і швидкий ефект.

Вивчаючи нові вправи, необхідно пам'ятати про деякі умови: не забувати про загально-дидактичні принципи (працювати системно, зважати на вік дитини, діяти від простого до складного й т.д.); не допускати перенавантаження вправами, особливо на початковому етапі; на початку темп роботи має бути повільний, а потім поступово збільшуватись; кожну нову вправу виконувати впродовж одного тижня, доводячи до автоматизму; вправи виконувати якісно, з оптимальним навантаженням, оскільки розслаблене виконання не надасть потрібного ефекту; діти мають виконувати вправи за наслідуванням із поясненням, потім – тільки за інструкцією, пізніше – за пред'явленням назви вправи; обов'язково враховувати в роботі всю картину діагнозу.

У процесі виконання вправ обов'язково потрібно пам'ятати про те, що серед дітей-логопатів завжди є діти, у яких є більш вираженою моторна недостатність, саме тому вони завжди мають бути в полі зору та поруч із логопедом, особливо при розучуванні нових вправ. Педагог допомагає своїми руками моделювати з дитячих пальчиків різноманітні образи. Цей момент є дуже важливим, оскільки спільне виконання допомагає здійснювати рухи в повному обсязі, а дитина отримує потрібне кінестетичне відчуття, «вмикає» кінестетичну пам'ять.

Етапи проведення пальчикової гімнастики.

I. Розминка пальців і кистей рук.

II. Вправи на розслаблення м'язового тону пальців і кистей рук.

III. Вправи (основні по темі): статичні й динамічні.

IV. Етап ускладнення на базі статичних вправ.

V. Вправи на розслаблення.

Крім вправ, можна пропонувати дітям інсценівки, сюжетні описи у віршованій формі, які без попередньої установки налаштовують дітей на гру, сприяють швидкому запам'ятовуванню слів і рухів. Віршоване мовлення наче ритмізується рухами, стає більш голосним, із правильним темпом, подихом, що позитивно позначається на формуванні складової структури слова, впливає на слухове сприйняття, вдосконалення фонетичної сторони

мовлення, а з іншого боку, самі рухи пальців стають більше виразними, ритмічними, впевненими.

Пальчикова гімнастика дозволяє реалізувати комплексний розвиток дрібної моторики рук, мовлення, мислення, почуття ритму. Для розвитку дрібної моторики рук, зорово-моторної координації, просторової орієнтації потрібно використовувати продуману систему вправ із різноманітними предметами. Ці вправи можна пропонувати дітям на індивідуальних і фронтально-підгрупових корекційних заняттях, а також у вільний час (вивчаючи лексичну тему, можна викласти в корекційний куточок все необхідне для виконання завдань: діти будуть вільно підходити туди, а обране самостійне завдання буде виконано із зацікавленням та творчо). Варто рекомендувати й батькам виконувати такі завдання вдома разом із дітьми.

У спеціальній літературі описано безліч найрізноманітніших видів діяльності: плетіння кісок, вишивання шнурком, зав'язування бантиків, різні види шнурування, застібання й розстібання гудзиків, блискавок, кнопок, в'язання на спицях, вишивання шнурком по контуру предмета, виготовлення ляльок, оригамі, викладання фігур, узорів дрібними предметами (квасолею, горохом, насінням, дрібними гудзиками, скріпками й т.д.), викладання фігур та узорів сірниками, паличками та ін. Сюди також треба віднести й роботу з ножицями: розрізування аркуша паперу на частини за зразком, за інструкцією, вирізання знайомих геометричних фігур і нескладних предметів по контуру й без нього. Для дітей дуже важливо знати те, що, тренуючи такі побутові навички, як заціпання гудзиків, зав'язування й розв'язання шнурків, вузлів, бантів, упевнене користування ножицями, їхні пальчики стають усе більше спритними й умілими. Фахівці ж повинні усвідомлювати, що в процесі такої роботи здійснюється не тільки корекція мовлення, але й відбувається підготовка руки до письма.

Належному розвитку кисті руки сприяє виконання різних завдань у зошитах, а формування графічних навичок корисне й необхідне для майбутніх учнів. У наш час існує безліч різних посібників і зошитів для роботи з дітьми дошкільного віку. Логопедам варто вибирати зошити й завдання в них із врахуванням доступності для дітей. Завдання варто пропонувати дітям в ігровій формі, урізноманітнювати, поступово ускладнювати, тим самим готуючи дітей до одного із найскладніших процесів шкільного навчання – оволодіння письмом.

Графічні вправи сприяють не тільки розвитку ручного праксису, але й удосконаленню сенсорно-рухової координації, зорового сприйняття, уваги й таких важливих якостей дітей, як акуратність, наполегливість, старанність.

Таким чином, необхідно зазначити, що є всі підстави розглядати кисть руки дитини як орган, що активізує й стимулює діяльність кори головного мозку, підвищує працездатність усіх її відділів, позитивно впливає на формування в дошкільників вищих психічних функцій, особливо мислення й мовлення.

Отже, тренування рухів пальців і кисті рук є найважливішим чинником, що стимулює мовленнєвий розвиток дитини, сприяє зміцненню артикуляційних рухів, підготовці руки до письма, є потужним засобом який покращує працездатність кори головного мозку, а отже й розвиток психічних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бот О.С. «Формирование тонких движений пальцев рук у детей с общим недоразвитием речи» Дефектология. – 1983. – №1. – С. 61.
2. Богуш А.М. «Готуємо руку дитини до письма», Тернопіль. – 1999.
3. Шеремет М. К., Гулько З. П. Формування готовності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення до навчання в школі в умовах спеціального дошкільного закладу // Імідж сучасного педагога. Науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2004. – № 8-9. – С. 82-84.
4. Кольцова М.М. «Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка», Москва: Педагогика, 1973. – 144 с.
5. Краузе Е.Н. «Логопедия» Спб.: КОРОНА, 2006. – 208 с.
6. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник. /Шеремет М.К., Мартиненко І.В. – К.:КНТ, 2006.

УДК : 616.89.008

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СТЕРТИХ ДИЗАРТРИЙ У ДОСЛІДЖЕННІ Є. Ф. СОБОТОВИЧ

Линдіна Є. Ю.

Інститут корекційної педагогіки та психології
імені М. П. Драгоманова

У статті розкрито деякі особливості проявів та походження стертої дизартрії, як однієї з форм недорікуватості, виокремленої в дослідженні Є. Ф. Соботович.